

PRICEVANJA

PAVEL GOLIA V RUSIJI MED REVOLUCIJO

Med prvo svetovno vojno je Pavel Golia, tedaj stotnik avstrijske vojske, prišel v rusko vojno ujetništvo oziroma — kakor pripovedujejo častniki in vojaki njegovega polka¹ — prešel prostovoljno vanj skupno z moštvom svoje enote. Po dobrih treh letih se je vrnil domov v Slovenijo.

O prebivanju Pavla Golie v Rusiji, kjer je leta 1917 doživel dve revoluciji, februarско meščansko demokratično in oktobrsko socialistično, so doslej objavljeni skopi podatki, iz njih zremo le malo o družbenopolitični dejavnosti, ki jo je dejansko razvil Pavel Golia v Rusiji, o kateri nam pa zdaj dostopni in odkriti dokumenti pričajo, da je bilo zelo bogato.

Še največ podatkov o prebivanju Pavla Golie v Rusiji je priobčil ing. Filip Kumbatovič (Filip Kalan) v kratkem očrtu na kraju Izbranih pesmi Pavla Golie, Ljubljana 1951, str. 198—200. Ker bo v naslednjem govor o dejavnosti Pavla Golie v tej dobi in o novih podatkih o njem za isto dobo, je potrebno, da se seznanimo s tem očrtom, kolikor pripoveduje o letih 1916—1918. Takole piše Filip Kalan v Podatkih o pesniku:

»V Rusiji živi kot vojni ujetnik do konca 1915; leta 1916 pa se javi štabu I. srbske dobrovoljske divizije v Odesi. S papirji ruskega generalštaba potuje v svojstvu agitacijskega oficirja od taborišča do taborišča in zbira vojne ujetnike slovenske, hrvaške in srbske narodnosti za prostovoljske enote. Udeleži se pohoda v Dobrudži, ranjen leži v Jassyju (Romunija) in v Odesi. Leta 1917 prestopi z drugimi jugoslovanskimi disidenti, ki se ne strinjajo z velesrbsko politiko v dobrovoljskem korpusu, v rusko armado, pri kateri služi v 6. polku ruskih strelcev kot štabni kapitan in se vrne na romunsko fronto. Po takozvanem Mitingu narodov v Kijevu se leta 1918 priključi francoski vojni misiji kot strokovnjak za južnoslovanska vprašanja in se z misijo vrne v Moskvo. Tam živi kot novinar in se intenzivno ukvarja z gledališčem. V Moskovski hudožestveni teater ga uvede litvansko-ruski pesnik Jurij Kazimirovič Baltrušajtis, tako da lahko prisostvuje vajam in predstavam. Med zimo 1918—19 se vrača Pavel Golia čez Kijev, Odeso, Carigrad, Solun in Dubrovnik domov in prispe 17. jan. 1919 v Ljubljano.«

Ti podatki ustrezajo stvarnosti, kakor jo kažejo zdaj dostopni in odkriti viri, pogrešamo pa v njih prikaz družbeno pomembne in politično zaostrene dejavnosti Pavla Golie v tistih letih.

V drugih, mnogo krajših biografskih navedbah prav tako ni ničesar o družbenopolitični aktivnosti Pavla Golie v Rusiji. Povrh vsega je v njih obilo napak, zato jih omenjam, da se naši kulturni in drugi javni delavci ne bi zatekali k njim.

¹ Dr. Ciril Cirman piše v anketi udeleženca oktobrské revolucije o svojem prehodu septembra 1915 v rusko vojno ujetništvo: »Drugi dan mojega ujetništva je pripeljal stotnik Pavle Golia svoj bataljon od 17. pešpolka preko fronte k Rusom.« (Anketo iz leta 1966 hrani Zgodovinski arhiv CK ZKS, Ljubljana.) Glej tudi Enciklopedijo Jugoslavije, 1958, zvezek 3, str. 486: »...septembra 1915 prebjegao na rusku stranu...«

Tako npr. beremo o Pavlu Golii v Slovenskem biografskem leksikonu. I. knjiga, izdaja 1925—1952. leta, stran 228, obdelal I. Grafenauer, naslednja dva stavka za dobo 1915—1918:

»1916-17 kapetan delovodja v srbski vojski, od 1917 prostovoljec v ruski službi, 1918 žurnalist v Moskvi, kjer je proučeval zlasti gledališče. Na Ruskem je pisal za »Slovenski jug« in »Svobodo« v Moskvi (1920).«

Iz teh podatkov, »častitljivih« po starosti, ni mogoče zvedeti, za kakšno srbsko vojsko je šlo, kje in zakaj; prav tako ne zvemo, v kakšni »ruski službi« je bil. List Slovenski jug je res izhajal leta 1916—1917 v Odesi, toda list Svoboda v Moskvi je dvomljiv podatek, o njem ni sledu v zgodovinoписju, zlasti še ker mu v oklepaju sledi pojasnilo: letnica 1920, ko je Pavel Golia že bil v Ljubljani, o čemer nekaj vrstic prej priča podatek prav tam: »1919-25 je bil dramaturg in ravnatelj drame v Ljubljani.« Morda tudi ne gre za Svobodo temveč za list Zemlja i volja, kar v prevodu pomeni Zemlja in svoboda, ki je izhajal v prvi polovici 1918 leta v Petrogradu, izvodi pa nam doslej niso dostopni.

Enciklopedija Jugoslavije pravi leta 1958 v tretjem zvezku, stran 486, za obravnavno dobo Pavla Golie: »...borio se 1916-18 kao oficir Prve srbske dobrovoljačke divizije, radio 1918-19 kao član francuske vojne misije i kao strani novinar u Moskvi...«

V teh nekaj vrsticah je toliko napak, da se čudiš, kako so se mogle vnesti vanje. Pavel Golia je bil oficir Prve srbske dobrovoljske divizije leta 1916, *spomladi 1917 je izstopil iz nje in se ni več vračal vanjo. K francoski vojni misiji v Jassyju Romunija*, je bil dodeljen za kratko dobo od decembra 1917 do marca 1918². Nato je bil do konca leta 1918 v Moskvi, a januarja 1919 je bil že doma v Ljubljani.

Kot pisec teh navedb je v enciklopediji omenjen ing. Filip Kumbatovič, toda iz zgornjega citata že vemo, da izpod njegovega peresa niso mogle priti tako napačne letnice. Očitno gre uredništvu enciklopedije zahvala za napake, nastale pri neusmiljenih okrajšavah prvotnega besedila.

Cetrti vir, ki prinaša Golievo biografijo, je letopis SAZU, peta knjiga za leto 1952—1955, Ljubljana 1954, str. 116. Besedilo, nanašajoče se na vojna leta, se ujema s »Podatki o pesniku« iz leta 1951, ki smo jih navedli s kratko oceno, pa velja zanj podobna oznaka.

* * *

O družbenopolitični dejavnosti Pavla Golie v Rusiji leta 1916—1918 pričajo zadnje čase dostopni dokumenti iz sovjetskih arhivov in pred kratkim odkriti dokumenti iz arhiva disidentskega gibanja v Srbskem dobrovoljskem korpusu leta 1917, ki jih je 50 let skrbno in zvesto čuval eden najuglednejših prostovoljcev-disidentov dr. Janko Kotnik, zdaj honorarni višji predavatelj na ljubljanski univerzi, sestavljaec slovensko-francoskega, slovensko-angleškega, slovensko-ruskega in slovensko-italijanskega slovarja itd. Za ohranitev izredno važnih in unikalnih listin gre dr. Janku Kotniku izreči priznanje in zahvalo.

Iz arhiva disidentskega gibanja povzemam naslednje podatke o Pavlu Golii,

² Podatek dr. Cirila Cirmana, prav tam.

Pavel Golia je prvi podpisnik memoranduma dvajsetih oficirjev slovenske in hrvatske narodnosti, ki so stopili iz Srbskega dobrovoljskega korpusa v Odesi in so memorandum 21. marca (po starem ruskem ali 3. aprila po evropskem in od 15. marca 1918 dalje tudi po ruskem koledarju) leta 1917 naslovili Izvršnemu komiteju oficirskih in vojaških odposlancev v Odesi.³ V njem oficirji-disidenti pojasnjujejo razloge, ki so jih prisilili zapustiti srbski korpus, in na kratko izpovedujejo svoj politični program: »...za združitev vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev v svobodno državo, kjer bi vsaka treh narodnosti in ver imela vse pravice in popolno svobodo, v državo, kjer ne bi bilo — kot v Avstriji — narodov-poveljevalcev in narodov-sužnjev.« Ta program, ki se nam zdi danes sam po sebi umljiv kot nekaj elementarnega, neizpodbitnega, je bil namreč leta 1917 v najostrejši opoziciji z nameni srbskega poveljstva v korpusu, ki ni sprejemalo jugoslovanskega programa, marveč se je zavzemalo za Veliko Srbijo in za podreditev njej hrvatskih in slovenskih ozemelj. Poleg teh idejnopoličnih razlik so oficirji-disidenti protestirali proti nečloveškemu ravnanju z vojaki v korpusu, proti zločinom, ki so se dogajali nad vojaki, proti nasiljem sploh, ki so tvorili podlago za red v korpusu, nadalje proti neenakopravnosti med častniki korpusa, ko so bili častniki iz bivše avstro-ogrske vojske in do vstopa v dobrovoljsko vojsko vojni ujetniki zapostavljeni v primerjavi s častniki, ki jih je poslala srbska kraljevska vlada s Krfa iz svojih vojnobveznih kadrov, da prevzamejo poveljstvo v korpusu, v divizijah, polkih in bataljonih. Razlogov je bilo več kot dovolj in podpisniki poslanice so v razočaranju nad srbskim dobrovoljskim korpusom z grenkobo zapisali ne zaman sluteno nevarnost: »Če naj bi naš korpus predstavljal v majhnem merilu sliko naše bodoče Jugoslavije, tedaj naj nas bog obvaruje takšne svobode, kajti prišli bi iz enega jarma v drugi, še hujši...«

Naslednji dan, 22. marca (4 aprila), so disidenti poslali drugi po vrstnem redu memorandum Izvršnemu komiteju oficirskih in vojaških odposlancev odeske garnizije in Sovjetu delavskih in vojaških odposlancev Odesi.⁴ Po vsebini je bil podoben prvemu.

Še dan kasneje, 23. marca (5 aprila), so disidenti izročili Sovjetu delavskih in vojaških odposlancev v Odesi tretji memorandum, kratak, z vznemirljivim poročilom, da jih hoče poveljstvo srbskega korpusa iz maščevanja poslati nazaj v ujetniška taborišča, in s prošnjo, preprečiti takšen ukrep.⁵

Oficirji-disidenti so namreč po izstopu iz srbskega korpusa dali izjave, da želijo služiti v ruski vojski.

Drugi in tretji memorandum je prav tako kot prvi podpisalo dvajset oficirjev; očitno gre za čvrsto strnjeno skupino. Poimensko podpisniki niso navedeni, vendar lahko z gotovostjo sprejememo domnevo, da so ju podpisali isti pisci kot prvega, da je torej med njimi tudi podpis Pavla Golie.

Četrty memorandum, ki ima kraj in datum »Odesa, 25. marca 1917«, je bil odposlan komisarju ruske začasne vlade, članu državne dume L. Velihovu.⁶ V njem častniki-disidenti spet razlagajo svoje ravnanje in pogumno izpričujejo svoje nazore: »Nikakršne Velike Srbije, nikakršne Velike Hrvatske ali Velike

³ Arhiv disidentskega gibanja v Rusiji leta 1917 (ohranil dr. Janko Kotnik), hrani Zgodovinski arhiv CK ZKS, Ljubljana. Dokument št. 2.

⁴ Prav tam, dokument šte. 3.

⁵ Prav tam, dokument šte. 4.

⁶ Prav tam, dokument šte. 7.

Slovenije! Naš ideal je bil in je ostal: federativna Jugoslavija.« Prehod v rusko armado pa utemeljujejo s svojim sovraštvom do Avstrije in s tem, »da je bolj in bolj pošteno, če prelivamo svojo kri pri Rigi ali pri Kovelju v vrstah velike ruske armade, za svobodo, ki jo imamo za jamstvo naše svobode, in za pravičnost, kakor pa (bojevati se) za novo suženjstvo naših narodov in za krivico«, ki ju prinašajo »imperialistična in osvojevalna prizadevanja srbske megalomanije«.

Ta memorandum je podpisalo 21 častnikov, eden več kot dotlej. Poimensko niso navedeni. Domnevamo lahko, da gre za isto skupino kot pri prvih treh poslanicah, to je za skupino oficirjev-disidentov, ki jih srbsko poveljstvo ni moglo spraviti v zapor kakor 25 njihovih kolegov in 42 gojencev oficirskih šol.⁷ Pavel Golia je bil v prvi skupini in ne med aretiranci. Lahko bi bil podpisal četrti memorandum.

Energična in široka akcija oficirjev-disidentov je naletela na simpatije pri novih ruskih oblasteh, ki so nastale po februarški revoluciji 1917 v Rusiji, še posebno pa pri sovjetih vojaških in oficirskih odposlancev. Tudi začasna vlada v Petrogradu je našla posluš za disidente. O tem priča njen sklep o sprejemu oficirjev-disidentov v rusko armado in o ustanavljanju udarnih enot iz jugoslovanskih prostovoljcev v ruski vojski.

Tako je vojni minister Gučkov v brzojavki na okrožni vojaški štab v Odesi dne 4. aprila (17 aprila) 1917⁸ sporočil, da se imajo sprejeti v rusko armado »kapetan I. razreda P. Golia, poročnik Janko dr. Kotnik, podporočniki Sorčan, Gorlić, Kavić in Juraković«, ki naj se javijo štabu glavnega poveljnika armad na romunski fronti; drugi oficirji naj se priključijo češkemu odredu v ruski vojski. Zadnje določilo glede češkega odreda je bilo pozneje spremenjeno in 26. maja (8. junija) 1917 je eden vodilnih disidentov Milan Banić, Hrvat z Reke, brzojavil iz Petrograda svojim rojakom in disidentom v Jekaterinoslavu (sedanji Dnepropetrovsk) na ime Stefana Landikušiča: »Vsi smo sprejeti v rusko armado. Sklep Kerenskega. Banić.«⁹

Pavel Golia, dr. Janko Kotnik, Ernest Sorčan in drugi so tako prvi postali častniki ruske armade, ki je po februarški revoluciji uvedla mnogo demokratičnih odnosov znotraj enot, predvsem voljene vojaške in oficirske komiteje, ki so imeli — razen čisto vojaških zadev — enake pravice kot poveljniki ustreznih enot. Te uvedbe v vojnem času so seveda pomenile pravecati prevrat znotraj armade in dotlej neznan prodor demokratizma v bojujočo se vojsko na frontah.

Ker je bil Pavel Golia v ruski armadi, se ni mogel neposredno udeleževati nadaljnjih akcij disidentskega gibanja. Tako je brez njegovega sodelovanja izšla v obliki letaka Deklaracija oficirjev in oficirskih aspirantov hrvatske in slovenske narodnosti, ki so zapustili Srbski dobrovoljski korpus. Miselnost te deklaracije se ujema z načeli prvega memoranduma disidentov, ki ga je podpisal P. Golia, in s podobnimi načeli treh omenjenih memorandumov, ki jih je verjetno podpisal ali bi jih lahko podpisal Pavel Golia, deleč iste misli in vztrajajoč pri njih tudi kasneje, kakor bomo videli.

Podatkov o službovanju Pavla Golie v ruski vojski doslej ni na voljo. Ni dvoma, da obstajajo in da jih prej ali slej zgodovinopisje izvele na dan.

⁷ Prav tam, dokument števil. 15

⁸ Prav tam, dokument števil. 14

⁹ Prav tam, dokument števil. 46

V tej dobi je prišlo do poizkusa vrniti Pavla Golio v Srbski dobrovoljski korpus. Tega se spominja dr. Janko Kotnik takole (v pismu z dne 4. marca 1967):

»Konec julija ali v začetku avgusta leta 1917 je profesor beograjske univerze Belić, ki se je takrat mudil v Rusiji na propagandni turneji — predaval je v Petrogradu in v Moskvi — povabil kapetana Golio in mene kot nekaka zastopnika Slovencev-disidentov, na sestanek v takratno kavarno »Praga« v Kijevu. Namen mu je bil pregovoriti naju, da se vrneva v Srbski dobrovoljski korpus v Odesi. Pričakoval je pač, da se bodo najini odločitvi odzvali tudi drugi disidenti-Slovinci. Ne vem, ali je to storil na svojo pobudo ali je imel za to ustrezna navodila s Krfa. Kljub zapeljivim obljubam — Golii bleščečo vojaško kariero, meni nadaljevanje in specializacijo študija v Parizu — sva odločno izjavila, da se po vsem, kar se je dogajalo v korpusu, ne moreva več vrniti vanj in da ostaneva solidarna še naprej z drugimi tovariši disidenti... Opaziti je bilo, da je bilo prof. Beliću težko, ko ni uspel s svojo misijo...«

Ime Pavla Golie se pojavi v listinah spet po oktobrski revoluciji 1917. Naš rojak je bil takrat v Kijevu, ki je bil tisto leto sedež disidentskih in revolucionarno razporeženih slovenskih, hrvatskih in srbskih vojakov in častnikov, bivših vojnih ujetnikov iz avstroogrške armade, ki so že mesece ali več kot leto dni bili izven ujetniških taborišč, okusili grenkobo razočaranja v srbskem korpusu in izstopili iz njega, prehajali na službo v rusko armado ali se vključili v proizvodnjo, delali po tovarnah, na kijevskem aerodromu itd.

V Kijevu je bil sedež Jugoslovanske revolucionarne zveze, ki je poleti 1917 štela okoli 20.000 članov. Tam se je razmestil Jugoslovanski udarni bataljon, vojaška organizacija v sestavi ruske armade, ki jo je odobrila že poleti 1917 Kerenski, član ruske centralne vlade in pozneje njen predsednik. Ko ga je namreč v tej zadevi obiskal v Petrogradu Maksim Čanak, delavec in predvojni socialni demokrat, Srb po narodnosti, prostovoljec-disident, mu je Kerenski odgovoril: »Ker ste se odločili, da se ne boste vojskovali za Franca Jožefa, ker ne marate kralja Petra, ste zares revolucionarji in med februarso revolucijo ste dokazali, da ste zanjo. Da še bolj dokažete privrženost njej, je potrebno organizirati udarne bataljone in oditi na fronto proti Nemcem.«¹⁰

Poleg teh dveh organizacij je imel sedež v Kijevu oziroma v njegovem predmestju Darnici, kjer so bila največja taborišča vojnih ujetnikov, še Centralni komite jugoslovanskega revolucionarnega udarnega odreda in delavskih skupin. Ruska taboriščna administracija ga je priznala za zastopnika Jugoslovanov.

Vse te tri organizacije so bile izpostavljene resni preizkušnji, ko je val oktobrske revolucije 1917 zajel tudi Kijev. V njihovih vrstah je bilo omahovanja, poizkusov nevtralizacije, prehodov na stran rdeče garde in boljševikov itd.

V dobi med oboroženima vstajama kijevskega delavstva — prva je bila 11.—15. novembra 1917, druga januarja—5. februarja 1918, obe sta bili zatrti — je v Kijevu vladala nacionalistična Ukrajinska rada (svet). Dovolila

¹⁰ Centralni državni arhiv sovjetske armade, fond 28561, opis 3, delo 897, list 18. Citiram po knjigi Ivana Dragoviča Očaka, Jugoslavjanski internacionalisti v borbi za pobeđu sovjetskoj vlasti v Rossiji, Moskva 1966- str. 57. I. D. Očak je Hrvat po narodnosti in je docent katedre za zgodovino južnih in zahodnih Slovanov na fakulteti moskovske državne univerze.

je v Kijevu sklicati miting zatiranih narodov Avstro-Ogrske, ki se je sestel 29. novembra (12 decembra) 1917 v prostorih kijevskega cirka in zbral okoli 5000 delegatov in zborovalcev, civilistov in vojakov naslednjih narodnosti: Čehov, Slovakov, Slovencev, Hrvatov, Srbov, Poljakov, Ukrajincev in Romunov. Mitingu je predsedoval profesor Tomaž Masaryk, tedanji predsednik Čehoslovaškega Narodnega sveta; med podpredsedniki je bil zastopnik Jugoslovanov dr. Janko Kotnik.¹¹ Govorniki naštetih narodnosti so izražali svoja stališča, zaostrena proti Avstro-Ogrski. V imenu Jugoslovanov je spregovoril Pavel Golia, »Slovenec s Kranjskega«, kakor ga označuje poročilo v romunskem listu »Romania Mare« (Velika Romunija), izhajajočem takrat v Kijevu kot glasilo korpusa romunskih prostovoljcev iz Avstro-Ogrske. List je v številki 20 prvega letnika dne 5. decembra (18. decembra) 1917¹² posvetil dve in pol strani mitingu in objavil tudi govor Pavla Golie, ki doslej ni bil znan slovenski javnosti in ga zdaj prvič priobčujemo v slovenskem prevodu, ki ga je oskrbela Marioara Finkova. Govor je bil sestavljen v slovenščini, dr. Janko Kotnik ga je prevedel v ruščino in v tem jeziku je Pavel Golia na mitingu govoril.

Govor Pavla Golie
v slovenskem prevodu

»Jugoslovan Pavel Golia (Slovenec s Kranjskega)

Pred vojno je bil neznan del jugoslovanskega naroda svoboden. To je bila mala in junaška Srbija, naš Piemont. Ves drugi del našega naroda je bil pod avstro-ogrskim jarmom, tlačeni in ponižani ter zapostavljeni za vse narode, ker niso bili Nemci ali Madžari.

Naravno je, da se je v tem obupnem položaju usmeril naš pogled na jug, na pokrajine ob Dravi in Donavi, kjer so živeli naši bratje v popolni narodni svobodi.

Želja po zedinjenju je vedno globlje segala v razvoj našega narodnega življenja, katere končni cilj naj bi bil politična združitev vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev.

S tem bi odprla zgodovina novo knjigo, ki bi govorila o trpljenju, neprestani borbi za svobodo, o naporih in žrtvah naših narodov, njene strani pa bi imele naslove: Srbija, Črna gora, Hercegovina, Bosna, Bačka, Banat, Srem, Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Istra, Gorica, Trst, Kranjska, Štajerska, Koroška, pokrajina med Muro in Dravo.

Če so bili načini in sredstva za naše zedinjenje do začetka vojne še različni, je bil zdaj naš boj tembolj odločen in srdit, saj se je začel boj vseh civiliziranih narodov proti vsemogočni avstro-ogrski monarhiji ter nemškemu militarizmu in imperializmu. Do začetka vojne smo bili še skromni, ponižni in potrpežljivi, sedaj pa smo odločni in neizprosni. Toda Avstro-Ogrska je zgrešila še zadnjo podlost, s tem da je poslala svoje slovanske narode z orožjem v roki v boj proti njihovim bratom. Nesrečni Franc Jožef je omadeževal svoje in roke vse dinastije z našo prelito bratsko krvjo. Z njim je legel v grob največji zločin, ki ne bo dobil odpuščanja ne pred bogom, ne pred ljudmi.

¹¹ Podatek dr. Janka Kotnika.

¹² Arhiv disidentskega gibanja v Rusiji leta 1917 (ohranil dr. Janko Kotnik), hrani Zgod. arhiv CK ZKS, dokument 9/11.

Avstrija je ječa narodov. Sovražijo jo vsi njeni narodi brez izjeme. Država, ki zahteva, da naj bi skoraj dvanajst* različnih narodov živelo v skupnosti, in hoče to doseči s surovo silo in z nemoralnim policijskim sistemom samo zato, da bi ji bili neusahljiv človeški material za krvave in cinične načrte svoje dinastije, nima pravice, da bi obstajala na ravni drugih civiliziranih držav. Vsako svobodno misel ali težnjo k zedinjenju je država v kali zadušila in zatrla vse upanje, da bi se uresničili naši narodni načrti, ki so bili tako naravni in razumljivi.

Najprej si je privoščila Avstrija malo, izmučeno Srbijo. Medtem ko je hrabri srbski vojak branil svojo sveto zemljo pred avstrijsko vojsko, so se pri nas doma polnile ječe z ljudmi, ki niso imeli na sebi druge krivde, kot da so se rodili Srbi, Hrvati ali Slovenci.

Svojo nesrečno dejavnost je začela avstrijska golazen brez usmiljenja in s krutostjo, ki nima primere v zgodovini. Toda nobena kaplja krvi ni tekla zastonj. Vsi, ki so padli kot branilci svoje domovine, in tisti, ki so izdihnili v ječah pod okrvavljenimi rokami svojih krvnikov ali zaradi obsodb brez-obzirnih sodnikov, vsi ti so rušili temelje skrpanega cesarstva. Te žrtve so pripomogle, da je bilo uresničenje našega nacionalnega ideala vedno bliže, namreč: zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v svobodni, neodvisni in federativni državi.

Štirinajstega leta je napadla Avstrija Srbijo, da bi jo zavojevala in s tem zatrla za vselej kakršenkoli poskus za zedinjenje Jugoslovanov. To pa se je zanj porazno končalo. V paničnem neredu so bežali cesarski odredi pred hrabrimi četami srbske vojske in avstrijski načrt, da bi kaznoval Srbijo, se je izpremenil v pohod proti Avstriji.

Petnajstega leta so naleteli z juga Bolgari, z zahoda Avstrijci in s severa nemške čete pod generalom Mackensenom na izmučeno in od vseh zapuščeno Srbijo. Kljub temu da se je število njene vojske zaradi nenehnih bojev močno skrčilo, se je umikajoče bojevala proti številnemu sovražniku in branila sleherno ped svoje zemlje. In ko je morala zadnja straža zapustiti po srditem in obupnem boju še zadnjo svobodno ped domovine in jo prepustiti večnemu sovražniku, niti takrat ni umrla jugoslovanska ideja. Ostanke junaške srbske vojske, ki jih niso mogle doseči bolgarske in nemške krogle in granate, so se umaknili v puste in zasnežene albanske gore, kjer so morali zmagovati z neštevilnimi žrtvami novega sovražnika: mraz, lakoto in epidemije. Ko so po nepopisnih mukah dospeli do obal sinjega morja, so si čete kmalu zopet opomogle in okrepile ter se uredile za nove boje. Ni trajalo dolgo, ko je ponosno dvignila glavo v Rusiji in na bregovih Črnega morja nova armada prostovoljcev, sestavljena iz Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je častno izpolnila svojo dolžnost. Nesrečna, mrka in pusta Dobrudža med Donavo in Črnim morjem je bila grob številnim sinovom narodov, ki so žrtvovali svoje življenje.

Koraki pehote in kolesje težke sovražne artilerije so izravnali grobove, nihče ne ve za njihova imena, ne kje ležijo padli junaki, prelita kri pa je še bolj utrdila težnjo Srbov, Hrvatov in Slovencev po osvoboditvi in narodnem zedinjenju.

* V romunskem besedilu stoji dvajset namesto dvanajst, kakor je bilo rečeno v govoru P. Golie (podatek dr. Janka Kotnika).

Zdaj se bojuje srbska vojska že na solunski fronti, del dobrovoljskega korpusa Srbov, Hrvatov, in Slovencev je odšel na zahodno bojišče v Francijo, v ruski vojski je tudi odred Jugoslovanov, celo v ameriški vojski so se formirale čete jugoslovanskih prostovoljcev. Četudi nas je malo, toda naši ljudje se bojujejo skoro na vseh sovražnih frontah in ne bodo prej odnehali, dokler se ne izpolni naša želja, nujna za našo prihodnost in nadaljnji obstoj, dokler se ne bodo zedinili vsi Srbi, Hrvati in Slovenci v novi državi, v federativni Jugoslaviji.

Pozdravljamo geslo velike ruske revolucije!

Pozdravljamo načelo svobode in samoodločbe narodov! Toda svoboda in samoodločba naših narodov nista mogoči, dokler se ne zruši avstro-ogrška monarhija.

Zato pozdravljamo odločitev naših velikih zaveznikov, da se vojna nadaljuje do popolne zmage pravice in načel civilizacije nad krvavo in nasilno diktaturo.

Naj živijo naši veliki zavezniki!

Naj živi plemenito geslo ruske revolucije!«

Kaj reči k temu govoru, ki se kaj malo ujema s podobo »samo« pesnika in dramatika Pavla Golie, ustvarjeno pri nas in v slovenski literaturi?

Če sprejmemo brez pridržkov besedilo, kakršnega je priobčil romunski list, pri čemer je mogoče, da list ni zvesto prevedel iz ruščine v romunščino vsega, kar je povedal Pavel Golia, ali tako, kakor se je izrazil naš rojak, tedaj se najprej začudimo pogumu, s kakršnim je govornik napadel Avstro-Ogrsko in njeno dinastijo. Avstrija je ječa narodov, pravi P. Golia. Naj propade avstro-ogrška monarhija, kajti brez njenega padca ne bo svobode in samoodločbe narodov! Dovolj je zločinov habsburške dinastije!

To so bile »veleizdajalske« misli, ki bi bile Golio, če bi bil prišel v kremplje avstrijskih oblastnikov, spravile na vislice.

V bistvu je govor spet jasna in odločna obramba disidentske ideje o jugoslovanstvu: »zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v svobodni, neodvisni in federativni državi«. Dvakrat poudarja Pavel Golia: federativna Jugoslavija. Ostal je dosledno na stališču prostovoljcev disidentov. Nevšečnosti in vihravi dogodki ga niso premotili.

Prav iste disidentske, demokratične, radikalne misli so mu narekovale, da pozdravi »geslo velike ruske revolucije« o »svobodi in samoodločbi narodov«.

Drugače je z njegovo izjavo, da pozdravlja odločitev zahodnih zaveznikov o nadaljevanju vojne. To je bilo v nasprotju z načeli oktobrske revolucije in s konkretno politiko sovjetske vlade v Petrogradu. V zvezi s tem je potreben bežen pogled na takratni evropski in svetovni položaj.

Kot je znano, je sovjetska vlada prvega dne svojega obstoja predložila vsem vojujočim se državam takojšen mir. Zahodni zavezniki niso sprejeli tega predloga; nasprotno, antanta je na konferenci v Parizu 28. novembra 1917 sklenila z oboroženo silo intervenirati v Rusiji, da bi strmoglavila sovjetsko oblast. Nemčija z Avstro-Ogrsko vred je predlog sprejela; zato je sovjetska vlada 5. decembra 1917 podpisala z njo sporazum o začasni ustavitvi vojnih sovražnosti in o začetku mirovnih pogajanj. Nova, sovjetska Rusija je zategadelj v očeh narodov postala nosilec miru.

Zahodni zavezniki so premirje na rusko-nemški fronti zabeležili z neprikritim sovraštvom. Obtožili so sovjete in boljševike, da pomagajo Nemčiji, saj je ta zaradi premirja del svojih vojsk prestavila na zahodna bojišča proti Franciji, Angliji in Ameriki ter tako prizadejala antanti dodatne skrbi in napore.

Odmev teh zahodnih političnih računov in namenov najdemo tudi na kijejskem mitingu zatiranih narodov, o katerem je govor. List Romania Mare, ki smo ga navedli, je v uvodniku o mitingu takole izrazil pro-antantino stališče:

»Avstro-ogrski narodi so ponovno odločno protestirali proti tistim miro-ljubnim lažnjivcem iz Petrograda, ki bi hoteli skleniti poseben mir. Zbrani delegati so za to, da se vojna nadaljuje, dokler ni dosežen edini cilj te vojne, to je, da se zruši zadnja trdnjava reakcije, Avstro-Ogrska. Za nas je jasno, da bi bila ruska mirovna pogodba nemoralna. Če sta gospoda Lenin in Trocki še tako spretna čarovnika, bi zaman iskala čarobno formulo, ki bi zadovoljila Avstro-Ogrsko s samoodločbo njenih narodov. Diplomatski zvito noto gospoda Trockega bi bilo treba vreči v korito za pomije in vojno nadaljevati.«

V uvodniku, kot vidimo, so cilji imperialistične vojne napačno prikazani in prav tako zgrešeno ocenjeni naporu sovjetske vlade za mir. Zabeljene so te ocene z dokajšnjo mero protisovjetske pikrosti.

Kar je v našem primeru zanimivo, je dejstvo, da Pavel Golia podobnih ocen in ostrot v svojem govoru ni izražal. Izognil se je sovražnim protisovjetskim izjavam.¹³ To je pomembno in značilno, da si je Pavel Golia zavzel za nadaljevanje vojne, kar ni bilo v skladu s sovjetsko politiko miru.

Ne manj pomembno in značilno je, da je Pavel Golia med ozemlja, ki naj bi sestavljala novo Jugoslavijo, naštel tudi Dalmacijo, Istro, Gorico in Trst, to se pravi teritorij, ki naj bi večidel pripadel Italiji po tajnem londonskem paktu iz leta 1915, s katerim so zavezniki pridobili Italijo, da stopi v vojno na njihovi strani. Naštevanje teh ozemelj je bila očitna demonstracija proti imperializmu Italije in proti londonskemu paktu. Ne gre namreč pozabiti, da je nova sovjetska vlada takoj pričela v časopisju objavljati tajne diplomatske akte kapitalističnih držav, kar je bilo nezaslišano predrzno za tiste čase, pa je njeno glasilo »Izvestija« dne 15. novembra (28. novembra) priobčilo tudi londonski pakt iz leta 1915. Skrito je postalo očito. In nobenega razloga ni misliti, da tega Pavel Golia ne bi bil zvedel pred mitingom, ki je bil štirinajst dni po objavi v »Izvestijah«.¹⁴ O obstoju tajnega pakta so se širile govornice že mnogo prej, in sicer iz krogov Jugoslovanskega odbora v Londonu. Zato moramo v njegovem nastopu videti posreden odpor imperialističnim poželenjem po slovenski in hrvaški zemlji.

Tako se pri Pavlu Golii odsotnost sovražnih protisovjetskih izjav usklajuje z odporom italijanskemu imperializmu na podlagi dosledne in samostojne

¹³ Temu se je prav tako izognil dr. Janko Kotnik v kratkem nagovoru kot podpredsednik mitinga. Enak odnos obeh slovenskih zastopnikov do sovjetske politike torej ni mogel biti slučajen. Glej koncept nagovora — ohranil se je v slovenščini! — v omenjenem arhivu disidentskega gibanja, dokument št. 7/II.

¹⁴ Posredno potrjuje to domnevo tudi dejstvo, da je med ohranjenimi dokumenti omenjenega arhiva disidentskega gibanja tudi izrezek iz petrograjskega lista »Le journal«, št. 39, december 1917, z besedilom londonskega pakta. Glej omenjeni arhiv, dokument št. 10/II.

miselnosti pri njem, ki ji je prva skrb: nacionalna svoboda svojega naroda. Menim, da se je takšno stališče Pavla Golie oblikovalo pod močnim vtisom sovjetske politike proti imperializmu, za svobodo in samoodločbo narodov, za revolucionarno preobrazbo družbe sploh. Tedanjo presojo Pavla Golie bi lahko rekonstruirali takole: če zmaga antanta in propade Avstro-Ogrska, si bodo zahodni zavezniki in njihovi podzavezniki delili med seboj njeno zapuščino, kakor kaže londonski pakt, zoper katerega se je treba bojevati in nasproti kateremu gre postavljati narodnostne zahteve, iščoč opore v Evropi, pa tudi pri novi Rusiji; zato ruska oktobrska revolucija, ki zagovarja svobodo in samoodločbo narodov in ki pričakuje revolucionarnih sprememb v Evropi in v svetu, lahko le koristi narodu Slovencev kakor tudi drugim zatiranim narodom, da vržejo raz sebe jarem tuje države in dosežejo nacionalno svobodo. V tej načelni presoji se je Pavel Golia, tedaj šele pesnik-začetnik, izkazal realnega politika, ki je znal pretehtati osnovne in trajne silnice družbenega razvoja in je bil sposoben za samostojno mišljenje ne glede na okolje in na trenutne neugodnosti za rešitev jugoslovanskega vprašanja. Zato mu moramo izreči priznanje, čeprav z zakasnitvijo. Še posebej smo mu dolžni priznanje, da se ni dal zavleči v vode antisovjetizma, kakor se je pripetilo vrsti slovenskih izobražencev v Rusiji po oktobrski revoluciji (nekateri dobrovoljci, Franc Terseglav in drugi iz obeh takratnih meščanskih taborov na Slovenskem).

Govor Pavla Golie na kijevskem mitingu je imel tudi zanj osebno posledice. Bil je dodeljen francoski vojaški misiji v Romuniji, kjer je ostal do kapitulacije Romunije in prihoda nemških vojsk v Jassy in Kišinev. Tega se spominja dr. Ciril Cirman v svojih odgovorih na anketo leta 1966: »Med navzočimi na mitingu je bil tudi znani švicarski novinar Paul du Bochet, ki je prišel po Goliovem govoru v našo ložo in sporočil Goliu čestitke francoskega poslanika. To omenjam zato, ker je bil dogodek povod za najino dodelitev k francoskemu poslaništvu oziroma vojni misiji v Romuniji, v Jassyju, za propagando jugoslovanskih narodnostnih zahtev pri bodočih mirovnih pogajanjih.«¹⁵

Pred nemško vojsko se je P. Golia skupno s C. Cirmanom umaknil v Odeso, odtam pa v Moskvo. Tu se začenja nova doba v življenju Pavla Golie.

V Moskvi je bila takrat številna skupina Jugoslovanov iz bivših pristoVOLJCEV, iz disidentov, pa tudi iz emigrantov; to so bili revolucionarno razpoloženi izobraženci: od Slovencev Lovro Klemenčič, Stanko Lapajne, dr. Janko Kotnik, Fedor Šlajmer, Josip Velnar, Srečko Lapajne in Jože Urbančič, od Hrvatov Vladimir Čopić, Josip Spreizer, Krunoslav Žanko, od Srbov Nikola Kovačević, Nikola Radaković idr.¹⁶ To so imena kasnejših vodilnih komunistov ali naprednih razumnikov. V Moskvi se je mudil tudi Gustav Barabaš, Hrvat po narodnosti, častnik-disident, ki se je brez odlašanja priključil sovjetom in svoje sposobnosti ponudil tedaj nastajajoči rdeči armadi ter jih dokazal v bojih na jugu Rusije zoper prodirajoče nemške čete. Postal je načelnik štaba IV. ukrajinske rdeče armade.¹⁷

¹⁵ Anketo hrani Zgodovinski arhiv CK ZKS. Z. Golia in Cirmanom sta odšla v Jassy tudi njuna kurirja France Vidmar in Lojze Kastelic. C. Cirman in L. Kastelic živita v Ljubljani.

¹⁶ Iz omenjene ankete dr. Cirila Cirmana (gl. op. 1) in iz podatkov Jugoslovanske komunistične skupine v Moskvi.

¹⁷ Centralni državni arhiv sovjetske armade, fond 28561, opis 5, delo 884, list 9, citirano po I. D. Očaku, omenjeno delo, str. 208–209.

K temu Gustavu Barabašu — se spominja Ciril Cirman — so se napotili Pavel Golia, Krunoslav Žanko in on. Barabaš, ki jih je poznal že iz dobrovoljske vojske, jih je takoj sprejel: Golio je imenoval za šefa kulturne, Žanka za šefa propagandne sekcije pri štabu in Cirmana za kvartirmajstra štaba.¹⁸

Pavel Golia ni dolgo ostal pri tem štabu, kajti poleti 1918 ga najdemo med zaposlenimi pri Jugoslovanski komunistični skupini in pri ljudskem komisariatu za narodnostne zadeve v Moskvi. V seznamu zaposlenih, med prevajalci brošur odkrivamo ime Pavla Golie poleg imen Cirila Cirmana in Jožeta Velnarja.¹⁹ Desno od imena piše »600 rublje«, kar verjetno pomeni mesečno plačo.

Iz prvih dni oktobra 1918 izvira nov Seznam vseh zaposlenih pri komunistični skupini Južnih Slovanov in pri komisariatu. V njem med »prevajalci brošur« vnovič najdemo ime Pavla Golie.²⁰

Ti podatki so nesporni; originalne dokumente hrani Inštitut marksizma-leninizma v Moskvi, a v mikrofilmu in v fotoposnetkih jih ima od lani Institut za izučevanje radničkog pokreta v Beogradu.

Kaj je prevajal P. Golia?

Tega v listinah konkretno ni navedeno. Dr. Bratko Kreft vé povedati — po Golievem pripovedovanju — da je prevedel nekaj poglavij iz knjige Buharina in Preobraženskega Abeceda komunizma.²¹

Vemo pa iz dokumentov, da je Jugoslovanska komunistična skupina v Moskvi od leta 1918 do leta 1921 izdala 45 knjig in brošur v jezikih jugoslovanskih narodov, med njimi 11 slovenskih. To je bila izključno komunistična literatura, prevedena iz ruščine.²² Leta 1918 so izšle v slovenščini le tri knjige: K. Liebknecht, Pajki in muhe; Klara Zetkin, Borba za mir in svobodo; Bela Kun, Kaj hočejo komunisti. Pri prevodu teh knjig oziroma brošur je lahko sodeloval Pavel Golia, prav tako pri prevodih člankov za list Vsemirnaja revolucija (Svetovna revolucija). Slovenskega prevoda knjige Abecede komunizma v seznamu literature ni; le v hrvaščini in srbsščini je zagledala dan.

Iz leta 1918 izvira Golieva Pesem poljan. Priobčil jo je v glasilu Jugoslovanske komunistične skupine v Moskvi Vsemirnaja revolucija.²³ Med slovenskimi, hrvaškimi in srbskimi, poredko tudi bolgarskimi članki, je zazvenela slovenska poezija. Konec pesmi se je glasil:

¹⁸ Podatek dr. Cirila Cirmana (gl. op. 1).

¹⁹ Institut marksizma-leninizma pri CK KPSZ v Moskvi, partijski arhiv, fond (nove signature) 549, opis 6, enota hranjenja 2; fotokopija v Institutu za izučevanje radničkog pokreta v Beogradu, mikrofilm MF 16/55, posnetka 80—81.

²⁰ Prav tam; MF 16/55, posnetki 85—86.

²¹ Podatek dr. Bratka Krefta, leto 1966. Istega vira je tudi spodaj navedeni podatek.

²² Nekaj izdaj te Jugoslovanske komunistične literature v unikalnih izvodih, saj jih ni vseh najti niti v katalogih osrednjih moskovskih bibliotek, hrani Zgodovinski arhiv CK ZKS, Ljubljana. Ohranil jih je skozi dolgo dobo let, a potem izročil partijskemu arhivu Franc Fon, bivši vojni ujetnik v Rusiji in član KP(b) Rusije, kasneje KP Italije, kovač iz Bovca, kjer živi zdaj kot upokojenec. Njemu gre zahvala za zvesto čuvanje prvih slovenskih knjig s komunistično vsebino, kjer so bili objavljeni prvič v slovenščini tudi posamezni Leninovi spisi.

²³ Vsemirnaja revolucija, Moskva 1918, št. 34

...okov ni več,
z motik, lopat
skovan je meč!
Končan je rok.
Nalij bokal!
In pij! Iztok
je dal signal.

V spominih slovenskih udeležencev oktobrske revolucije je zadnji stavek večkrat pričuje: Iztok je dal signal!

* * *

Tako se je v viharnih letih vojne in revolucije oblikoval Pavel Golia: od vojnoolbeznega avstrijskega častnika do prostovoljca v srbski vojski, od disidenta in vodilnega moža v disidentskem gibanju do političnega govornika in zastopnika Jugoslovanov, od protiaustrijsstva do federativne jugoslovanske ideje, od prevajalca komunistične literature do pesnika. Eno je prispevalo drugemu, drugo je pogojevalo tretje itd. V rast je švignil človek raznih pobud, ki kažejo širino njegovih pogledov in dejanj ter nam ustvarjajo živo podobo rastočega in vsestranskega, toda s tem nič manj celostnega človeka, iz biografije katerega ne gre izločiti niti enega elementa, pa najsi bo tudi s področja politike, to je družbene dejavnosti, ako ne želimo okrniti njegove podobe in skaliti izvirov njegove ustvarjalnosti. Pogosto o naših razumnikih razglašajo le plodove dela na področju kulture, pri tem pa radi krčijo to področje na umetniško ustvarjanje, prezró pa njihovo družbeno prizadevnost in politično aktivnost, kakor da bi želeli skriti to plat dejavnosti in s tem v lažni skrbi predstaviti narodu in zgodovini okrnjeno podobo človeka kot primer ali zgled.

Pomembne, napredne in neminljive črte v razvoju Pavla Golie med kratko dobo njegovega bivanja v Rusiji — čemur je posvečen zgornji prispevek k njegovi biografiji — so nedvomno zapustile globoke sledove v celotnem kasnejšem ustvarjalnem opusu te naše izrazite osebnosti. Bilo bi pa napak, če bi zgornje ugotovitve in ocene o dejavnosti Pavla Golie med revolucijo v Rusiji razprostrli na vso poznejšo dobo: dejavnost Pavla Golie tega ne bi dovolila. Nadaljnji njegov razvoj je namreč dal rast in poudarek enim težnjam namesto drugim, prej izraženim.²⁴

Goliev zvesti tovariš v Moskvi je bil Ciril Cirman. Skupaj sta hodila v moskovska gledališča, znana po svoji umetniški višini in družbeni naprednosti.²⁵ In Golia je našel svoje poslanstvo: pesništvo, dramatiko.

Dr. Bratko Kreft se spominja, da je v najožjem krogu znancev nekoč pripovedoval Pavel Golia, kako se je v Rusiji odpovedal vojaški karieri. Povabili so ga k Trockemu, ki je bil takrat ljudski komisar za vojaške zadeve sovjetske Rusije, da se z njim domeni o oficirskem službovanju. Že je bil v sprejemnici in čakal vrste, pa se je premislil in odšel, ne da bi bil dočakal sprejema in s tem vojaški čin. Odločil se je za umetniško življenjsko pot...

Za slovensko kulturo je tako bilo prav.

France Klopčič

²⁴ Glej negativno gledališko kritiko igre Pavla Golie »Dobrudža 1916« v Jutru dne 6. decembra 1938 izpod peresa L. M. (Ludvika Mrzela?).

²⁵ Po pripovedovanju dr. Cirila Cirmana, leto 1966.